

Відгук

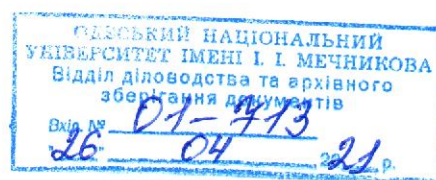
офіційного опонента про дисертаційну роботу
Бойко Ольги Олексіївни

**«Реалізація категорії інтертекстуальності в художньому дискурсі
фентезі»,**

подану на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 035 «Філологія»,
галузь знань 03 Гуманітарні науки

Актуальність теми дослідження. Діалогічність акту художньої комунікації, визначена в межах теорії діалогізму М. Бахтіним, набула ґрунтовного опрацювання й витлумачення у постструктуралістських працях Ю. Кристевой, яка обґрунтувала поняття інтертексту як міжтекстової взаємодії. Сучасні лінгвісти потрактовують інтертекстуальність як характерну ознаку або категорію тексту, визначаючи її дискурсивний характер: інтертекстуальність скеровує читача за авторським задумом до інших текстів, що утворюють глобальний простір інтертексту.

На сучасному етапі розвитку науки все більш актуальними постають дослідження явищ, які перебувають на межі кількох галузей знань. Світова глобалізація призводить до того, що науки поєднуються і взаємодіють між собою, внаслідок чого витворюються нові інтегральні напрямки знань, виникають специфічні продукти їхньої взаємодії. Поняття інтертекстуальності виходить за межі мовознавства у традиційному його розумінні і торкається таких галузей знань, як когнітивістика, лінгвокультурологія, соціолінгвістика. З цієї причини розглядати феномен інтертекстуальності тільки в межах якоїсь однієї або на межі двох наук не виявляється доцільним, оскільки вона балансує одразу між кількома напрямками досліджень і стосується індивідуальних, етнокультурних, соціальних особливостей носіїв мови. Використання маркерів інтертекстуальності у художніх текстах та адекватне розуміння їх читачами стало частиною загальної культурної й культурно-мовленнєвої компетенції мовної особистості. Реалізація інтертекстуальності як текстотвірної категорії

уможлиблюється існуванням прецедентних текстів як системних одиниць тезаурусу лінгвокультурної спільноти, що мають соціально зумовлену значущість для її членів, котрі актуалізують окремі аспекти прецедентності в процесі комунікації.

Актуальність дослідження категорії інтертекстуальності для дискурсу фентезі зумовлена потребою виокремлення вербальних маркерів міжтекстових зв'язків у створенні вигаданого світу як реалізації функції текстотворення. Крім того, Ольга Бойко звернулася до дослідження художнього дискурсу фентезі, щодо якого є лише поодинокі праці, що містять визначення жанротвірних ознак фентезі та його мовних особливостей, на матеріалі англійської, російської та болгарських мов. Дисертаційна робота Ольги Бойко **актуальна** і на часі.

Художній дискурс фентезі є багат шаровим і складним утворенням, насиченим елементами інтертекстуальності – цитатами, покликаннями, алюзіями, прецедентними феноменами тощо. Адекватне сприйняття такого дискурсу можливе лише за наявності відповідних фонових знань.

Комплексне лінгвістичне дослідження фентезі в аспекті реалізації категорії інтертекстуальності на матеріалі творів українських та російських прозаїків початку XXI століття успішно виконано Ольгою Бойко та оформлено в дисертаційній роботі **«Реалізація категорії інтертекстуальності в художньому дискурсі фентезі»**.

Дослідження є **актуальним** і своєчасним, оскільки у роботі вперше в українському мовознавстві здійснено комплексний аналіз художнього дискурсу фентезі, визначено жанротвірні ознаки фентезі, схарактеризовано мовні засоби репрезентації категорії інтертекстуальності, здійснено аналіз інтертекстем в сучасному фентезі і показано його взаємозв'язок із категоріями інтердискурсивності та інтермедіальності; виокремлено типи формальних трансформацій інтертекстем. Робота має й прикладний характер – уперше запропоновано унікальну методику роботи з текстовим матеріалом з

використанням програмного забезпечення – програм Microsoft Excel та Scrivener.

Авторка з'ясовує сутність текстово-дискурсивної категорії інтертекстуальності й специфіку форм її вираження у фентезійному дискурсі; обґрунтовує специфіку вираження інтертекстуальності через цитатність та алюзійність у дискурсі фентезі; типологізує інтертекстуальні елементи в дискурсі фентезі за структурою, джерелами цитування та семантикою; розробляє методичку лінгвістичного опрацювання великих масивів тексту з допомогою комп'ютерних програм Microsoft Office Excel та Scrivener; окреслює специфіку інтертекстем в фентезійному дискурсі, зокрема їхню функцію у створенні модальності ірреальності як складника концепту МАГІЯ.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, сформульовані у дисертаційній роботі Ольги Бойко, аргументовані повно, на належному науковому рівні. Беззаперечним позитивом в роботі є те, що ретельний аналіз прецедентних текстів дав дослідниці аргументи для повної реалізації заявленої в роботі меті, задля виконання якої дисертантка послідовно зреалізувала поставлені перед собою завдання в добре продуманій структурі роботи, яка складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури (315 позицій), переліку ілюстративних джерел (54 позиції).

У *вступі* дослідниця обґрунтувала доцільність вибору теми дисертації, її актуальність, сформулювала мету й завдання роботи, визначила об'єкт і предмет, методи, джерельну базу, наукову новизну, окреслила теоретичне і практичне значення роботи та подала інформацію про апробацію результатів дослідження. Дисертаційна робота виконана в межах наукової теми кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова «Дослідження текстово-дискурсивних одиниць: теоретико-прикладні аспекти» (реєстраційний номер 0118U001787, наказ №964-18 від

24.04.2018). Тему затверджено Вченою радою Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (протокол №3 від 27 жовтня 2018 р.).

Перший розділ *«Категорія інтертекстуальності в дискурсі фентезі: теоретичні засади дослідження»* – це вагома і ґрунтовна частина роботи, яка свідчить про вміння авторки аналізувати й систематизувати значний за обсягом теоретичний матеріал. У розділі з'ясовано теоретичне підґрунтя вивчення інтертекстуальності в лінгвістиці, подано основні характеристики художнього дискурсу фентезі (специфіка мовленнєвого жанру); досліджено повноту дефініцій: інтертекст-інтердискурс-інтекст-інтертекстема; окреслено інтертекстуальність як текстово-дискурсивну категорію, описано основні концепції типології інтертекстуальності.

Ольга Бойко дотримується точка зору В. Чернявської щодо інтердискурсивності як взаємодії, взаємонакладання різних ментальних, тобто над- та передтекстових структур, операцій, кодових систем, фреймів у процесі текстотворення. Авторка апелює до лінгвістичної концепції дискурсу, згідно з якою дискурс є комунікативним, когнітивним, семантичним простором («рамкою»), що співвідносить текст із ментальною сферою та з іншими текстами, що є за змістом та за тематикою зверненими до загальної теми. Окремо описує О. Бойко термін «інтертекстема», покликаючись на праці Г.Сюти, та зазначає, що на її думку, він заслуговує на подальше детальне вивчення та розроблення, а також більш активне його використання в інтертекстуальному аналізі завдяки його «універсальності».

Авторка роботи критично підходить до огляду наукових праць із порушеної теми, проєктує теоретичні положення на матеріал дослідження, аргументовано доводить позицію надання інтертекстуальності статусу категорії.

Ольга Бойко проаналізувала цитати й алюзії, виражені з допомогою прецедентних феноменів, що складаються з певних різновидів онімів: антропонімів, хрононімів, міфонімів тощо. Структурно-семантичний аналіз ономастичних одиниць, що входять до семантичного поля прецедентних

феноменів, ґрунтувався на розробках Одеської ономастичної школи й розвідок М. Горчинського.

Аналіз словникових визначень і наукових лінгвістичних розвідок дав змогу визначити особливості художнього дискурсу як такого, що є не тільки художнім текстом, зануреним у комунікаційну ситуацію, а й культурним артефактом, важливу роль у створенні якого відіграє інтердискурсивність та інтертекстуальність. Фентезі – це мовленнєвий жанр, що визначається ірреальною модальністю, обов'язковою наявністю концепту «магія», нелінійністю хронотопу, а також синкретичністю жанрів, що пов'язана з інтертекстуальністю.

Здобувачка аргументовано й фахово окреслила методологічні засади дослідження в другому розділі *«Методологія дослідження категорії інтертекстуальності в дискурсі фентезі»*, оскільки інтегральний характер роботи потребує комплексної бази досліджень.

Для вирішення поставлених у роботі завдань дослідниця послуговується сукупністю методів лінгвістичного аналізу, зокрема дефінітивним методом – для виокремлення основних ознак інтертекстуальності та відмежування її від суміжних понять «інтердискурсивність», «інтермедіальність», «інтерсеміотичність»; методом трансформаційного аналізу – для виявлення формальних і семантичних змін інтертекстом у тексті-реципієнті; синхронно-описовим – для виявлення спільних і відмінних рис у вираженні інтертекстом на основі прийомів спостереження, порівняння й узагальнення. Евристичний метод авторка використала для збору, фіксації й документування матеріалу дослідження.

Зазначаємо, що Ольга Бойко *вперше* на матеріалі українських текстів застосувала в створенні дисертаційного тексту програму Scrivener – це професійний інструмент із дуже широким функціоналом і можливістю налаштування на свій смак майже всіх функцій, також розглянула її можливості паралельно з програмою Excel для створення картографічної системи. Під час опрацювання великого обсягу текстів за наявності чітко

поставлених теми, мети й завдань бажано (на думку авторки) аналізувати повністю весь твір, одразу сегментуючи необхідні фрагменти. Для полегшення подальшого пошуку необхідної інформації в програмі Excel здобувачка використовувала хештеги, подібні до тих, якими користуються в соціальних мережах для пошуку публікацій за певною темою. Проілюструвала дослідниця використання хештегів та створення гіперпосилань на прикладі роботи над темою «Інтертекстуальність у сучасному фентезі». У подальшому на увагу науковців заслуговує створення масивів інтертекстуальних елементів, міфологем або інших дискурсивних одиниць в українському національному корпусі текстів.

Третій розділ *«Реалізація інтертекстуальності в сучасному фентезі: класифікація»*, присвячений безпосередньо аналізу цитувань як вияву інтертекстуальності в художньому тексті фентезі, алюзії як засобу прирощення змісту в фентезійних текстах. У висновку дослідниця зазначила, що насиченість текстів цитатами різного кшталту, алюзіями, виконує когнітивно-сугестивну функцію, актуалізуючи літературну й культурно-історичну пам'ять читача, надаючи імпульс до самостійного пошуку додаткової інформації, проведення паралелей і логічних зв'язків між новим текстом і тими, що були написані раніше тим самим автором або іншими.

У четвертому розділі *«Концепт МАГІЯ як складник фентезійного дискурсу»* О. Бойко зацентувала увагу на лексичних особливостях актуалізації модальності ірреальності. Інтертекстуальність концепту МАГІЯ, висновковує дисертантка, полягає в залученні до лексичного інструментарію фольклорних елементів, казкових формул, прецедентних феноменів на позначення суб'єктів магії, міфонімів та поетонімів, назв літературних творів, ігор, кінострічок, що є в реальності читача. Поєднання інтертекстуальності, оніричного дискурсу, інтермедіальних символічних зображень, елементів вигаданих мов та оказіональних онімів створює мовленнєвий жанр із яскраво вираженою модальністю ірреальності, яку марковано на рівні синтаксичних конструкцій і лексичних одиниць.

Висновки до дисертації є логічно умотивованими, достатньо ґрунтовними, вони сконцентровано відтворюють сутність дисертаційної роботи.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертаційній роботі **вперше** в українському мовознавстві здійснено комплексний аналіз художнього дискурсу фентезі, визначено жанротвірні ознаки фентезі, схарактеризовано мовні засоби репрезентації категорії інтертекстуальності, здійснено аналіз інтертекстем в сучасному фентезі і показано його взаємозв'язок із категоріями інтердискурсивності та інтермедіальності; виокремлено типи формальних трансформацій інтертекстем. **Уперше** запропоновано унікальну методика роботи з текстовим матеріалом з використанням програмного забезпечення – програм Microsoft Excel та Scrivener.

Новим у роботі є системний аналіз різноаспектного функціонування вербальних маркерів категорії інтертекстуальності – цитат та алюзій.

Дисертація Ольги Бойко сприймається як новий, свіжий погляд на проблему концептів СВІЙ / ЧУЖИЙ та МАГІЯ у фентезійному дискурсі.

Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Ключові положення й результати дисертаційної роботи достатньо повно висвітлені й апробовані у дев'яти публікаціях різного рівня. Одна із них вийшла друком у періодичному науковому виданні країн, які входять до Організації економічного співробітництва і Європейського Союзу. За матеріалами дисертації здійснено шість публікацій у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України. Ольга Бойко здійснила дві публікації, у яких додатково відображені результати дослідження.

Усі публікації за результатами дисертації дисертантка виконала одноосібно.

Практичне значення одержаних результатів детерміновано доцільністю їх використання у навчальній та навчально-методичній роботі (в

процесі викладання нормативних теоретичних курсів «Лінгвокультурологія» (розділи «Прецедентні феномени і фонові знання», «Лінгвокультурний код»), навчальних дисциплін «Інтерпретація тексту», «Дискурсологія», «Лінгвістична семантика», «Когнітивна лінгвістика», а також при розробці та впровадженні вибіркового дисциплін із досліджуваної тематики, у лексикографічній практиці й написанні монографій та інших наукових робіт.

Зауваження та дискусійні положення до дисертації. Віддаючи належне науковій праці Оксани Кравцової, вкажемо на певні аспекти, що вимагають, на наш погляд, пильнішої уваги:

1. У першому розділі авторка аналізує поняття «інтертекстуальність» (с.45), «дискурс» (с. 52), описані в працях відомих лінгвістів, та подає визначення цих понять із формулюванням «ми дотримуємося думки, що...». Проте О. Бойко не уточнює, чи це її абсолютно самостійне формулювання, чи вона заклала в нього погляди конкретного вченого.

2. На думку авторки, цитата є *вторинним текстовим елементом*, який виконує кілька функцій, залежно від авторської мети: ілюстративну, аргументативну, текстотвірну тощо (с. 92). Бажано уточнити, які ще функції (загальні та часткові) відіграють цитати як маркери інтертекстуальності в художньому дискурсі фентезі. Чи відносить авторка до функцій цитат, наприклад, оцінку?

3. У роботі дослідниця послуговується поняттями «прецедентний феномен», «прецедентний текст» та посиланнями на дослідників цих феноменів, класифікує прецедентні цитати та вирізняє окремі різновиди цитат за їхнім походженням (джерелом цитування). Ми б порадили задіяти дані щодо джерел прецедентності в українських текстах початку ХХІ століття, описані в дисертаційному дослідженні Меркотан Л.Й. «Прецедентні тексти в системі інтертекстуальності» (Чернівці, 2016), що дало б змогу зробити аргументовані висновки щодо формування мовної картини світу засобами прецедентних феноменів.

4. На нашу думку, підрозділ 4.2.2., в якому авторка досліджує лінгвальні та екстралінгвальні складники ритуалу в магічному процесі, є дещо незавершеним, оскільки авторка не класифікує чітко складники ритуалу на лінгвальні та екстралінгвальні.

Загальна оцінка дисертації. Здобувачка Ольга Олексіївна Бойко дотрималась вимог академічної доброчесності в дисертаційному дослідженні в повному обсязі.

Дисертаційна робота «Реалізація категорії інтертекстуальності в художньому дискурсі фентезі» відповідає порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 167 від 6 березня 2019 р. (зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. (зі змінами), а її автор – **Бойко Ольга Олексіївна** заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 «Філологія».

Офіційний опонент –
доктор філологічних наук,
професор, завідувач кафедри
української мови
Кам'янець-Подільського
національного університету
імені Івана Огієнка

Л. М. Марчук

